

Η ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΟΓΕΝΗ ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΤΗ

Κωνσταντίνος Καλαχάνης

Δρ. Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Επιστημονικός Συνεργάτης, Τμήμα
Φυσικής, Πανεπιστήμιο Αθηνών
kkalachan@phys.uoa.gr

Περίληψη

Ο Διογένης από την Απολλωνία υπήρξε συνεχιστής της φιλοσοφικής σχολής της Μιλήτου και ιδιαίτερα της αντίληψης περί της ενότητας του κόσμου βάσει ενός θεμελιώδους στοιχείου, του αέρα, ο οποίος διαθέτει νόηση ενώ είναι και παράγοντας που διατηρεί την κοσμική αρμονία. Επιπλέον, θεώρησε ότι η Γη βρίσκεται στο κέντρο του Σύμπαντος, ενώ προσδιόρισε την φύση των άστρων ως πύρινη.

Λέξεις κλειδιά: Διογένης, αέρας, άστρα, πύρινη φύση

Εισαγωγή

Ο Διογένης ο Απολλωνιάτης (5^{ος} αι. π.Χ.) σύμφωνα με τον Διογένη τον Λαέρτιο (IX, 57) υπήρξε *άνηρ φυσικός και άγαν έλλόγιμος* ο οποίος καταγόταν από την Απολλωνία της Κρήτης, αν και κατά τον Αιλιανό (Ποικ. Ιστ. II, 31) η καταγωγή του θα πρέπει να αναχθεί στην Φρυγία (DK 64 a 31). Έγραψε έργα «Περί Φύσεως», «Μετεωρολογία» και «Περί Φύσεως ανθρώπου», τονίζοντας μάλιστα ότι θεμελιώδες προτέρημα του συγγραφέα είναι να εκθέτει με αναμφισβήτητο τρόπο την θέση του (Δ. Λαέρτιος, IX, 57). Παρά το γεγονός όμως ότι σε γενικές γραμμές δεν θεωρείται από τους αρχηγέτες της ιωνικής διάνοησης, εντούτοις αναφέρεται πως υπήρξε ένας εκλεκτικός συγγραφέας, ακολουθώντας άλλοτε τον Αναξαγόρα και άλλοτε τον Λεύκιππο (Θεόφραστος, *Φυσικές δόξεις*, 2). Στην παρούσα εργασία θα γίνει λόγος αρχικά για την τοποθέτηση του φιλοσόφου αναφορικά με την ενότητα του κόσμου βάσει μίας κοινής ουσίας, ενώ στην συνέχεια θα εξετασθούν τα βασικά χαρακτηριστικά του αέρα, που κατά τον φιλόσοφο αποτελεί την αρχή των πάντων. Τέλος θα εξετασθούν οι θέσεις που εξέφρασε αναφορικά με την φύση των ουρανίων σωμάτων.

1. Η ενότητα των όντων

Η αντίληψη του Διογένη σχετικά με τον κόσμο εκκινεί από την παραδοχή της ενότητας που τα διέπει, μία αντίληψη η οποία προφανώς απηχεί τις αντιλήψεις της Σχολής της Μιλήτου με τον Θαλή, τον Αναξίμανδρο και τον Αναξίμενη.

Συγκεκριμένα, ο Διογένης υποστηρίζει πως όλα τα όντα αποτελούν στην πραγματικότητα διαφοροποιήσεις του ίδιου πράγματος (*ἐμοὶ δὲ δοκεῖ τὸ μὲν ζύμπαν εἶπεῖν πάντα τὰ ὄντα ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἑτεροιοῦσθαι*), το οποίο μάλιστα αποτελεί ταυτότητα με τον εαυτό του (*τὸ αὐτὸ εἶναι*). Όλα μάλιστα τα στοιχεία, όπως η γη, το νερό, η φωτιά και ο αέρας, αλλά ακόμη και οι φυσικές διεργασίες στην πραγματικότητα προέρχονται από την ίδια ουσία, αλλάζοντας μόνο μορφή (Σιμπλίκιος, *Εἰς Φυσικά*, 151, 31- 152, 5 (B1)). Οι Kirk, Raven & Schofield (2008: σ. 435) μάλιστα, υποστηρίζουν ότι η αποδοχή μίας αρχής των πάντων όχι μόνο δεν συνιστά επιχείρημα υπέρ του ότι είναι απλούστερο να δεχθούμε μία βασική ουσία, αλλά αντιθέτως αποκλείει την αλληλεπίδραση μεταξύ διαφορετικών ουσιών.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό που διαθέτει η αρχική ουσία του κόσμου είναι ότι δεν επιμερίζεται, ώστε να διαθέτει τα μέτρα όλων των πραγμάτων (*οὐ γὰρ ἄν, φησὶν, οἶόν τε ἦν οὕτω δεδάσθαι ἄνευ νοήσιος, ὥστε πάντων μέτρα ἔχειν*), (Απόσπασμα 3, 1), όπως η νύχτα, η ημέρα, ο χειμώνας, το καλοκαίρι και οι άνεμοι. Και βέβαια όλα αυτά ρυθμισμένα σύμφωνα με τον καλύτερο τρόπο. Είναι προφανές ότι η αναφορά του φιλοσόφου σε μία νόηση που συντηρεί την αρμονία του κόσμου παραπέμπει στην αντίληψη του Ηρακλείτου περί του *λόγου* ο οποίος διατηρεί τον κόσμο σε αρμονία. Παρά το γεγονός όμως ότι ο λόγος είναι η ρυθμιστική αρχή του σύμπαντος και ότι υπάρχει εντός όλων των πραγμάτων, οι άνθρωποι δεν είναι σε θέση να τον κατανοήσουν (Σέξτος Εμπειρικός, *Προς μαθηματικούς*, VIII, 132). Η διαφορά που επισημαίνεται όμως, είναι ότι ενώ στον Ηράκλειτο η αρμονία των πάντων είναι αποτέλεσμα της ενσωμάτωσης του λόγου σε κάθε επιμέρους πράγμα, στον Διογένη τα πάντα καθορίζονται από την διάνοια που διαθέτει η βασική ουσία (Kirk, Raven & Schofield, 2008: σ. 437).

2. Ο αέρας ως αρχή των πάντων

Παρατηρώντας ο Διογένης τον φυσικό κόσμο διαπιστώνει πως τα ζώα και οι άνθρωποι ζουν καθώς αναπνέουν τον αέρα, ο οποίος μάλιστα ταυτίζεται με την ψυχή και την νόηση, ενώ όταν απομακρυνθεί, τότε πεθαίνουν και εγκαταλείπονται από την νόηση (Σιμπλίκιος, *Εἰς Φυσικά*, 152, 18).

Είναι προφανές ότι ο Διογένης ακολουθεί την αντίληψη του Αναξιμένη σχετικά με τον αέρα ως αρχή των πάντων, αλλά τονίζει και την πνευματική του διάσταση, καθώς όπως ακριβώς η ψυχή μας, η οποία είναι αήρ, μάς συγκατεῖ έτσι και ολόκληρος ο κόσμος περιέχεται (περιέχει) από πνεύμα και αέρα (Αέτιος, *De plac.* 1, 3 (DK 13 [3] B2). Αποτελεί επομένως ο αέρας παράγοντα συνοχής του Σύμπαντος, όπως ακριβώς συμβαίνει με την ανθρώπινη ψυχή και το σώμα. Προσθέτει εν προκειμένω και ο Αριστοτέλης, ότι ο Διογένης πάλι όπως και ορισμένοι άλλοι εξέλαβε την ψυχή ως αέρα, επειδή θεώρησε πως αυτός έχει τα πιο λεπτά μόρια απ' όλα τα στοιχεία και αποτελεί αρχή (Αριστ. *Π. Ψυχής*, 405a, 21).

Δεδομένο καθίσταται από τα ανωτέρω, ότι το φυσικό στοιχείο του αέρα είναι αυτό που δίνει δημιουργική πνοή στον κόσμο μας. Σημαντική είναι όμως η ερμηνεία που παραθέτει ο Σιμπλίκιος (*Εις Φυσικά*, 151, 28 κ.ε.), ο οποίος γράφει πως *θεώρησα ότι εννοεί κάτι άλλο εκτός από τα τέσσερα στοιχεία ως κοινό υποκείμενο, καθώς δεν θα μπορούσαν να αναμειγνύονται, ούτε να μεταπίπτει το ένα στο άλλο, αν το ένα εξ' αυτών ήταν η αρχή έχοντας ιδιαίτερη φύση και δεν υπέκειτο σε όλα η ίδια ουσία, από την οποία όλα να διαφοροποιούνται*. Επομένως ο αέρας στον οποίο αναφέρεται ο Διογένης δεν είναι το γνωστό φυσικό στοιχείο, αλλά κάποια άγνωστη αρχή (Μακρυγιάννης, 2000: σ. 467). Υπέρ αυτού του ενδεχομένου συνηγορεί και ένα άλλο απόσπασμα, στο οποίο ο αέρας παρουσιάζεται ως στοιχείο μεγάλο, ισχυρό, αιώνιο, αθάνατο και ως γνωρίζον πολλά (*μέγα και ισχυρόν και αίδιόν τε και άθάνατον και πολλά είδος έστι*) (Σιμπλίκιος, *Εις Φυσικά*, 153, 20 (B 7)).

Στις παραπάνω ιδιότητες του αέρα πρέπει να προστεθεί και το γεγονός, ότι διαθέτει την ιδιότητα του αιωνίου και του απείρου, ενώ μέσω πυκνώσεων και αραιώσεων δημιουργείται η μορφή των πάντων (Σιμπλίκιος, *Εις Φυσικά*, 55, 1 (A 5)). Ο Διογένης είναι φανερό πως πέραν της υπερβατικής φύσης του πρώτου στοιχείου, κάνει λόγο και για την ύπαρξη μηχανικών κινήσεων που προέρχονται από την πρώτη ουσία, χαρακτηριστικό που επισημαίνεται πολλάκις στους Προσωκρατικούς (βλ. Καλαχάνης 2016). Μία παρόμοια εκδοχή περί του αέρα μας μεταφέρει και ο Διογένης Λαέρτιος (*Βίοι*, IX, 57 (A 1)), κατά τον οποίο εκτός από τις πυκνώσεις και τις αραιώσεις του, δημιουργούνται άπειροι κόσμοι, ενώ συγχρόνως τίποτα δεν προέρχεται από το μη ον

Είναι προφανές ότι ο αέρας αφενός αποτελεί τον παράγοντα από τον οποίο προκύπτει η σωματική φύση των όντων και αφετέρου είναι το αίτιο της νόησης, η οποία δεν διαθέτει υλική υπόσταση. Η ενότητα του κόσμου επομένως, είναι ένα αποτέλεσμα του συγκερασμού τόσο του υλικού στοιχείου, όσο και του άυλου βάσει μίας αρχής που συντηρεί την αρμονία.

3. Περί ουρανίων σωμάτων

Οι απόψεις του Διογένη σχετικά με την φύση των ουρανίων σωμάτων παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ο φιλόσοφος αποδέχεται καταρχήν την παρουσία της Γης στο μέσον του κόσμου, να έχει στρογγυλό σχήμα και ως σχηματισμένη λόγω της περιφοράς που προκαλεί το θερμό και της πήξης που προκαλείται από το ψυχρό (*ήρεισμένην εν τῷ μέσῳ, τὴν σύστασιν εἰληφυῖαν κατὰ τὴν ἐκ τοῦ θερμοῦ περιφορὰν καὶ πήξιν ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ*) (Δ. Λαέρτιος, *Βίοι*, IX, 57). Η παρουσία της Γης στο μέσον του κόσμου έχει την εξήγησή της στο φαινόμενο της παρουσίας των βαρέων σωμάτων προς το κέντρο σε συνθήκες περιστροφικής κίνησης. Επιπλέον απηχεί και την παράδοση της εποχής του που συνίστατο στην αποδοχή του γεωκεντρικού συστήματος, μία αντίληψη που ήταν αποδεκτή και μεταγενέστερα, από φιλοσόφους

και επιστήμονες όπως ο Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.) και ο Κλαύδιος Πτολεμαίος (100 – 160/168).

Η φύση του Ηλίου αλλά και των απλανών αστερών προσέλκυσε επίσης το ενδιαφέρον του Διογένη (Αέτιος, II, 20 D. 349), ο οποίος θεώρησε τα άστρα ως ελαφρόπετρες, ενώ συγχρόνως είναι πόροι μέσω των οποίων αναπνέει ο κόσμος και η φύση τους είναι πύρινη. Στον Ήλιο μάλιστα συγκεντρώνονται και οι προερχόμενες από τον αιθέρα ακτίνες. Επιπλέον περιγράφει και το φαινόμενο της πτώσης ενός μετεωρίτη στους Αιγός Ποταμούς (βλ. Theodossiou et al. 2011). Είναι χαρακτηριστικό πως ο Διογένης είναι απολύτως ακριβής όταν αναφέρεται στην πύρινη φύση των άστρων, ενώ είναι και γνώστης των φαινομένων του ουρανού, όπως η πτώση μετεωριτών.

Επίλογος

Είναι προφανές από τα παραπάνω πως αν και οι φιλοσοφικές απόψεις του Διογένη δεν διέπονται από πρωτοτυπία, εντούτοις απηχούν τις φιλοσοφικές αντανακλούν τις θεωρίες των σοφών της Μιλήτου, Θαλή, Αναξίμανδρου και Αναξίμενη, αναφορικά με την ενότητα του κόσμου βάσει ενός αρχικού στοιχείου. Ο Διογένης ωστόσο βρίσκεται εγγύτερα προς τον Αναξίμενη, λόγω της αποδοχής του στοιχείου του αέρα ως αρχής του κόσμου και της απόδοσης σε αυτόν χαρακτηριστικών που αρμόζουν στο θείο.

Βιβλιογραφία

- Αέτιος, (1879): *De placitis reliquiae*, ed. H. Diels *Doxographi Graeci*. Berlin: Reimer.
- Αριστοτέλης, (1961). *Περί ψυχής*, ed. W.D. Ross Oxford: Clarendon, Press.
- Διογένης Λαέρτιος, (1964). *Βίοι φιλοσόφων*, Diogenes Laertii vitae philosophorum, 2 vols.: Oxford: Clarendon Press.
- Θεόφραστος, (1879). *Φυσικές δόξεις* ed. H. Diels, Berlin, Reimer.
- Καλαχάνης, Κ. (2016). “Η κοσμολογική σημασία της δίνης, στα κείμενα των Προσωκρατικών Φιλοσόφων”, *Πρακτικά Ημερίδας “Ουσία, Δομή και Υπόστασις του κόσμου κατά την Προσωκρατική φιλοσοφία”*, Οργάνωση: Διεθνής Επιστημονική Εταιρεία Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας, Ένωση Ελλήνων Φυσικών, Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://deeaef.gr/?p=642>
- Kirk, G.S., Raven, J.E. and Schofield, M., (1988): *Οι Προσωκρατικοί φιλόσοφοι*, Αθήνα, ΜΙΕΤ.
- Μακρυγιάννης, Δ. (2000). *Η έννοια του Θεού στην Προσωκρατική φιλοσοφία*, Εκδ. Γεωργιάδης, Αθήνα.
- Σέξτος Εμπειρικός, (1914). *Προς μαθηματικούς*, ed. H. Mutschmann and J. Mau, *Sexti Empirici opera*, vols. 2 & 3 (2nd edn.). Leipzig: Teubner.

- Theodossiou, E. Niarchos, P. Manimanis, V.N. and Orchiston, W. (2002). “The fall of a meteorite at Aegos Potami in 467 BC”. *Journal of Astronomical History and Heritage* (JAH2) Vol. 5, No. 2, Number 10, December, pp. 135-140.
- Σιμπλίκιος, Εις Φυσικά, (1895). *Εις το Α της Αριστοτέλους φυσικής Ακροάσεως, υπόμνημα ο έστι πρώτον*, ed. H. Diels, *Simplicii In Aristotelis physicorum libros octo commentaria*, 2 vols. CAG 9-10. Berlin: Reimer.

THE COSMOLOGY OF DIOGENES OF APOLLONIA

Konstantinos Kalachanis

Abstract

Diogenes of Apollonia was a successor of the philosophical school of Miletus. He accepted the concept of the unity of the world on the basis of a fundamental element, air, which has intellect and is also a factor that maintains the cosmic harmony. Moreover, Diogenes considered that the Earth is in the center of the universe, and determined the nature of the stars as fiery.

Keywords: Diogenes, air, stars, fiery nature